

Canning, den hemliga kanalen till förhandlingarna i Tilsit och invasionsföretaget mot Köpenhamn 1807

År 1807 stod Napoleon med sin huvudarmé i Ostpreussen. Sedan de diplomatiska förhandlingarna under årets första månader misslyckats gick de franska styrkorna till anfall. Danzig föll och den 14 juni kom den avgörande huvuddrabbningen. Vid Friedland tillkämpade sig de franska trupperna en stor seger över de rysk-preussiska förbanden. Vapenvila följde den 21 juni, vilken av Napoleon endast beviljades såsom inledning till fredsförhandlingar.

Mellan England och Danmark rådde ett spänt förhållande. En ständig irritationsanledning var villkoren för det neutrala Danmarks sjöfart.¹ Den engelska regeringen fruktade att Napoleon skulle låta ockupera Danmark och därmed skaffa sig möjlighet dels att avskära eller försvåra den engelska sjöfarten på Östersjön, dels att förstärka den franska sjömakten genom ett beslag av danska örlogsfartyg. Den danska regeringen var å sin sida fullt medveten om det vanskliga i situationen. Den lät örlogsflottan ligga avtacklad i Köpenhamn, vilket naturligtvis icke kunde befria londonregeringen från oron för ett franskt kuppföretag mot Köpenhamn. Sådan var situationen då förhållandet mellan England och Danmark snabbt närmade sig en avgörande kris.

¹ Från dansk sida krävdes fri transitohandel, dvs. rätt för danska fartyg att segla från en fransk eller franskkallierad hamn till vilken som helst annan. England ville endast godkänna en direkt trafik från Danmark till av Frankrike kontrollerat territorium och åter.

Den 2 augusti ankrade en engelsk flotta utanför Hälsingborg. Den 2 september inledde engelsmännen det förödande bombardemanget av Köpenhamn.

Det engelska företaget mot Danmark kom att på ett genomgripande sätt förändra den politiska och strategiska situationen i Norden. Danmark förklarade krig mot England. Den danska regeringen måste då bl.a. räkna med att om engelsmännen engagerade sig i ett större företag mot den norra rikshalvan, så kunde utgången knappast bli annan än en – Norges fall. För Sverige hade det neutrala Danmark varit ett skydd för Skåne, dess södra för franska anfall känsliga front. Det dansk-engelska kriget kom att avlägsna denna skyddsbarriär. Ett samgående mellan Danmark och Frankrike tycktes öppna Sydsverige för en fransk invasion.

Men beslagtagandet av 17 linjeskepp, 12 fregatter, 8 briggar och 35 mindre fartyg hade även sin betydelse i den europeiska storpolitiken. Med sitt resoluta ingripande hade londonregering berövat Napoleon varje möjlighet att göra den danska flottan till ett instrument riktat mot England. Besittningstagandet av den danska flottan ökade den engelska sjööverlägsenheten och gjorde England ytterligare oåtkomligt för franska invasionshärlar.

När var det då som den engelska regeringen beslöt sig för sitt drastiska steg mot Danmark? Vilka förhållanden och uppgifter var det som låg till grund för regeringens beslut?

Den 15 och 16 juli beordrades amiral Hood av det engelska amiralitetet att ta befälet över 18 fartyg. Den 18 i samma månad erhöll Hood order att låta sin styrka ingå i en eskader, som kommenderades av amiral Gambier.² Av andra order utfärdade samma dag framgår att Gambier den 18 juli disponerade över en under segel varande totalstyrka på trettioen krigsfartyg. Den 18 juli gav amiralitetet dessutom order om att 38

² Styrkan omfattade 14 större fartyg, 2 bomb- och 2 kanonbåtar. P.R.O. Adm. 1: 5, 15/7, 16/7, 18/7.

större och 13 mindre skepp snarast skulle göras sjöklara för en »specialtjänstgöring» under Gambiers befäl.³

I maj månad 1807 anlände den engelske diplomaten lord Pembroke till Köpenhamn på sin väg till Wien, där han skulle tjänstgöra som ambassadör. Från den danska huvudstaden skrev Pembroke ett alarmerande brev till Canning, vilket ankom den 9 juli.⁴ Den danska flottan befann sig under utrustning.

Den 16 juli mottog den engelske utrikesministern George Canning tre viktiga depescher. Det rörde sig dels om en rapport från den i Ryssland stationerade engelske agenten Mackenzie angående det ratificerade stilleståndet mellan Frankrike och Ryssland, och dels om ett meddelande av okänd proveniens om mötet den 25 juni på den berömda tilsitflotten, varvid kejsarna lämnat förhandlingarna »in the most amicable terms». Den tredje depeschen kom från Garlike, den engelske ministern i Köpenhamn. Denne redogjorde för hur han hade begärt försäkringar av den danske utrikesministern greve Bernstorff om att Danmark med våld skulle motsätta sig varje franskt försök att ockupera Holstein. Bernstorff hade bestämt förnekat att Napoleon dittills utövat någon som helst påtryckning i fråga om Holstein.⁵

Den 18 juli instruerade Canning diplomaten Brooke Taylor, som befann sig i England, att genast bege sig till det danska hovet för att där på visst sätt motivera en i danska farvatten uppdykande engelsk eskader.⁶ Fyra dagar senare, dvs. den 22 juli, daterade Canning en ny instruktion för Brooke Taylor. Utrikesministern hade fått ett meddelande direkt från Tilsit av högst sensationellt innehåll. Napoleon hade vid en konferens med Alexander i Tilsit föreslagit denne en antibritisk sjöliga, i vilken förutom huvudmakterna Frankrike och Ryssland även

³ Adm 1: 5, 18/7.

⁴ Exakt ankomstdag har tidigare ej kunnat anges. Bevis ger Can. ark. fol. 41 a, Can. till reg. 9/7.

⁵ HOLLAND ROSE, i *The English Historical Review*, 1901, sid. 715.

⁶ Can. till Brooke Taylor, Can. ark. fol. 42, 18/7.

Danmark skulle deltaga. Den franske kejsaren hade ansett en dansk anslutning såsom säker och talat om Danmark med förtrolighet. Brooke Taylor bemyndigades nu att avkräva det danska hovet en försäkran om att det skulle avvisa Napoleons försök att tvinga in Danmark i den mot England riktade sjöligan. Dessutom skulle han begära »some sufficient security».⁷

Var det den pembrokeska uppgiften angående den danska flottans iståndsättande som både fick till följd det mindre flottpådraget den 15 och 16 juli och ordern om den stora uppladdningen den 18 juli? Vilken vikt skall i sammanhanget tillmätas depescherna från krigsskådeplatsen i Ryssland? När var det som Canning mottog det sensationella brevet från Tilsit, och var det dess innehåll som drev londonkabinettet fram till den drastiska aktionen mot Danmark? Innebar den stora pådragningen den 18 juli att man i London beslutat att beslagta den danska flottan eller fattades det beslutet först senare? Är det genom ett förnyat studium av det engelsk-danska mellanhavandet möjligt att få fram ytterligare material som kan belysa de år 1807 med så stor sekretess omgivna rysk-franska förhandlingarna i Tilsit?

I

Invasionsföretaget mot Köpenhamn 1807 har främst intresserat två forskare. På engelsk sida rör det sig om den kände napoleonforskaren Holland Rose.⁸ Denne underströk det förhållandet att inga nyheter, så långt han själv visste, nådde utrikesdepartementet från Östersjöområdet mellan den 16 och 21 juli. Han drog då slutsatsen att det var de depescher Canning erhållit den 16 juli, som resulterade dels i instruktionen för Brooke Taylor den 16, dels i flottpådraget den 18. Vilken uppgift hade den utkommenderade armadan? De nya instruktio-

⁷ P.R.O. The Granville Papers, 29: 10, Can. till Brooke Taylor 22/7.

⁸ HOLLAND ROSE, i The English Historical Review, 1896 och 1901, i Transactions of The Royal Historical Society, New Series, vol. XX.

nera för Broke Taylor av den 22 juli bemyndigade honom att av Danmark avkräva dels en försäkran att regeringen skulle vägra att delta i Napoleons mot England riktade sjöallians dels att man skulle prestera »some sufficient security». Detta uttryck måste enligt Holland Rose ha avsett ett krav på disposition av den danska örlogsflottan. Beslutet att beslagta fartygen måste ha fattats i London den 18 eller 19 juli. Vilken betydelse fick då direktmeddelandet från Tilsit enligt Holland Rose? Det endast »styrkte beslutet och möjliggjorde för Canning att rättfärdiga avgörandet diplomatiskt».⁹

Det kom att dröja ända tills 1912, innan vi fick en dansk specialundersökning rörande 1807 års problem. Då kom en grundlig utredning författad av cand. mag. Erik Møller.¹⁰ Denne baserade sina resultat på källforskningar i engelska och danska arkiv. Enligt Møller var det den 18 juli eller omedelbart därefter, som den engelska regeringen beslöt sig för att bemäktiga sig den danska flottan.¹¹ Om de »mystiska underrättelserna om tilsitförhandlingarna» yttrade han sig på följande vis. »De uppgifter som man senare fick om förhandlingarna i Tilsit . . . har haft sin betydelse som stöd för en uppfattning man redan tidigare nått fram till, men det gäller att en gång för alla fastslå: det var den grundlösa uppgiften om flottans utrustning och de överdrivna ryktena om ett hotande angrepp på Holstein som bestämde Cannings val av politik gentemot Danmark.»¹² De båda forskarna nådde samma huvudresultat. De tycks inte räkna med att det bakom den brittiska regeringens politik gentemot Danmark kan ha legat flera olika avgöranden, vilka slutligen kan ha utmynnat i ett beslut att bemäktiga sig den danska flottan. De har nöjt sig med att fastställa »den avgörande dagen», vilken de således anger till den 18 eller

⁹ Transactions of The Royal Historical Society, New Series, vol. XX, sid. 71.

¹⁰ Dansk historisk tidskrift, 8 Række, del 3.

¹¹ MØLLER, a. a., sid. 359, 360.

¹² MØLLER, a. a., sid. 366.

19 juli. Beträffande arten av de faktorer som låg till grund för londonregeringens beslut föreligger en skillnad. Holland Rose hänvisar till de tre depescher, vilka Canning erhöll den 16 juli.¹³ Enligt Holland Rose resulterade de depescher Canning erhöll den 16 juli dels i instruktionen för Brooke Taylor den 16, dels i flottpådraget den 18.¹⁴ Mot denna syn opponerar sig Møller delvis och gör gällande, att Holland Rose uppförstorat nyhetsvärdet av de bägge krigsskådeplatsmeddelanden, vilka Canning mottog den 16 juli.¹⁵ Møller visar att Canning redan tidigare mottagit likartade uppgifter från den engelske residenten Edw. Thornton i Altona.¹⁶ De handlingsutlösande faktorerna är hos Møller således främst två, dels brevet från Pembroke angående den danska flottans utrustning dels ryktena om ett franskt angrepp på Holstein.

Vad visar då en analys av Cannings instruktion till Brooke Taylor.¹⁷

Taylor skulle undvika varje sken av att ha några specialinstruktioner och ej ta något som helst initiativ. En förklaring ligger nära tillhands. Om inte en engelsk flotta var färdig för omedelbart avgång, kunde det ej ligga i Cannings intresse att ställa Danmark mot väggen, förrän det rätta ögonblicket var inne. Förhastade åtgärder skulle ju t.ex. kunna leda till att garnisonen i Köpenhamn förstärktes. Flottförberedelserna i England kunde man emellertid ej dölja. Det förutsattes att den danske beskickningschefen i London, Rist, skulle rapportera därom, och dessutom måste ju en dansk förfrågan komma om inte förr, så då de engelska fartygen dök upp. På dansk hänvän-

¹³ ROSE, i *The English Historical Review*, 1901, sid. 715.

¹⁴ Se ovan sid. 323.

¹⁵ MØLLER, a. a., sid. 355, not 3.

¹⁶ MØLLER, a. a., sid. 345 ff. Den engelske forskaren hade icke undersökt de thorntonska skrivelserna, och det är Møllers förtjänst att dessa dragits fram.

¹⁷ Man ser lätt att Holland Roses ord om avsikten med Brooke Taylors resa saknar täckning. Den engelske diplomaten skickades ej för att begära »en bestämd förklaring av Danmarks framtida politik mot England», i *The English Historical Review*, 1901, sid. 716.

delse instruerades Brooke Taylor att ge följande tre förklaringar till utsändandet av flotteskadern:

- 1) Den skulle samverka med Englands bundsförvant Sverige i skyddet av dess säkerhet.
- 2) Den skulle skydda förstärkningstransporter till Pommern eller hemtransporten till England av trupperna vid Stralsund.
- 3) Den skulle skydda de många engelska handelsfartyg som befann sig i Östersjön.

Om den danska regeringen lät sig nöjas med dessa tre förklaringar, vilka efter vad som framgår av instruktionens senare del delvis var kamouflageargument, så var allt väl. Instruktionen täckte emellertid även det fallet, att danskarna ansåg den styrka varmed engelsmännen uppträdde vara överdimensionerad med hänsyn till de tre anförda skälen. I ett sådant läge uppdrogs åt Brooke Taylor att hänvisa, dels till det utrustningstillstånd vari den danska flottan befann sig, dels till Napoleons avsikter visavi Holstein. En engelsk flotta skulle »hjälpa» Danmark i ett förnyat avvisande av franska krav, eftersom man kunde peka på den fara som hotade Danmark från England, om den danska regeringen gav efter för franska påtryckningar.

Uppenbart är, att instruktionens kärnpunkt ligger i dess senare avsnitt. Vi kan fastslå att Canning den 16 juli icke velat riskera att komma i efterhand beträffande Danmark. Utrikesministern avsåg detta datum att sända en flottavdelning till de danska farvattnen.

Direktiven till Brooke Taylor utgör hittills det enda källstället man har att hålla sig till, då det gäller att belysa Cannings intentioner mot Danmark den 16 juli. Instruktionstexten klargör således att Canning den 16 juli velat säkra sig i det ur engelsk synvinkel oklara förhållandet till Danmark. Han avsåg att använda inte bara diplomatiska medel utan även militär påtryckning. Brooke Taylor skulle bemyndigas att tala om en balans

mellan motsatta faror. Man ville framställa flottsändningen som ett skydd för Danmark men ämnade ingalunda dölja ett engelskt hot.

Men en sak är att en instruktion utarbetats och daterats en viss dag. Man måste kontrollera, att instruktionen blivit effek-
tuerad, dvs. i detta fall bl.a. klargöra när Brooke Taylor läm-
nade London för sin danmarksresa.¹⁸

II

Holland Roses forskningar i amiralitetsarkivet hade gett den 18 juli som datum för det stora flottpådraget. Det resultatet står fast. För Holland Rose förefaller det osannolikt att en så stor styrka skulle tjäna något annat syftemål än ett flottbeslag.¹⁹ Den flottstyrka som fick order den 18 juli förefaller onek-
ligen också att vara dimensionerad för ett större företag än en flottdemonstration. Men kan man med hjälp av instruktionen för Broke Taylor avgöra, om flottpådraget avsett en demonstra-
tion eller ett beslag? Instruktionstexten erbjuder oss inte nå-
gon möjlighet till säker slutsats på denna punkt.²⁰

¹⁸ Varken Holland Rose eller Møller har varit intresserade av den frågeställningen.

¹⁹ »Uppenbarligen använde Canning de skäl som angavs i instruktionen för Brooke Taylor som svepskäl för att dölja den verkliga avsikten, vilken han ännu icke valt att öppet tillstå – beslagtagandet av den danska flottan», i Transactions . . ., sid. 71. Men kan man för det första från antalet fartyg sluta till syftet med flottsändningen? Låt oss konstatera att den styrka, som den 15 och 16 juli ställts under Hoods befäl, endast uppgick till 14 större fartyg, se ovan sid. 321. Den beslagtagna danska flottan räknade 18 linjeskepp. Skulle en förkrossande flottöverlägsenhet uppnås på engelsk sida, var ett vida större antal fartyg nödvändiga.

²⁰ »Beslutet (att ta flottan) fattades emellertid den 19 och godkändes då av kungen», i Transactions . . . sid. 71. Holland Roses källstöd utgöres av en uppgift, som Castlereagh år 1808 lämnade i parlamentet. Även Møller anför Castlereaghs yttrande, a. a., sid. 360. Men redan den omständigheten, som Møller själv anför i sin notapparat, nämligen att Castlereagh senare sökte komma bort från sitt uttalande gör det mer än äventyrligt att låta tidfästningen av ett så genomgripande avgörande som beslagsbeslutet vila på så osäker källgrund (a. a., sid. 360, not 1).

En av huvudaktörerna i spelet kring den danska flottan var den engelske diplomaten F. J. Jackson, vilken i augusti 1807 kom som förhandlare till det danska hovet.²¹

Av speciellt intresse är ett brev, som Jackson utarbetade i Cannings ämbetsrum den 18 juli.²² Adressaten var hans broder, även han diplomat. I sitt brev uppger Jackson, att han kallats till Downing Street och anlant dit den 18 juli vid 13-tiden. Han påstår sig i skrivande stund, dvs. vid 15-tiden samtidigt som ett kabinettsammanträde hölls, endast ha en allmän uppfattning om vad som politiskt försiggår. För sin egen del räknar han med att om några få dagar resa till Köpenhamn. Vad denna »allmänna uppfattning» innebar, avslöjar Jackson ej. I sitt brev omtalar Jackson vidare, att han vid 17-tiden just haft ett långt samtal med Canning, varvid denne meddelat, att Jacksons avresa uppskjutits på några få dagar och att syftet med resan måste strängt hemlighållas. Den enda nyhet han ger om regeringens politik är att en flotta utrustas och nästan är färdig att segla till Östersjön för att täcka reträttvägen för de engelska trupperna i detta område.

Det jacksonska brevet ger emellertid historikern en mycket viktig upplysning. Broke Taylor är kvar i London.

». . . I shall set out in a few days for Copenhagen, for which Brooke Taylor leaves this evening. He is the skirmishing party. I shall form the main corps de bataille, and carry the great guns with me.»

Detta förhållande ger oss anledning till vissa slutsatser. Canning har således visserligen låtit utarbeta instruktionen för Brooke Taylor den 16 juli. Men eftersom man den 18 juli ej funnit anledning att ändra på direktiven, måste instruktionen, vad beträffar det som borde meddelas Danmark via Brooke Taylor, ha godtagits som kabinetts linje.

²¹ Hans privatarkiv förvaras nu i P.R.O.

²² Brevet är tryckt i »The Diaries And Letters Of Sir Georg Jackson», vol. 2. London 1872. I Transactions . . . hänvisar Holland Rose till brevet.

Källstället indicerar ett taktiskt spel från kabinettets sida. Det kan ha varit lämpligt att samtidigt spela på två strängar. Genom Brooke Taylor borde den danska regeringen få reda på vissa ting, men londonregeringen kan redan den 18 juli ha fattat beslut, vilka det var diplomatiskt eller militärt lämpligt att Köpenhamn först senare ställdes inför, dvs. genom Jacksons mission.

Med visshet vet vi genom instruktionen till Brooke Taylor att kabinettet den 18 juli effektuerat ett beslut, som signalerade en flottexpedition till Danmark. Men vi saknar fortfarande belägg för att ett beslagsbeslut fattades samma dag. Analysen av det jacksonska brevet har således gett vissa hållpunkter. Det är nu lämpligt att utnyttja ytterligare en källa, en i oktober av F. J. Jackson skriven redogörelse för företaget mot Köpenhamn.²³

I sin berättelse påstår Jackson, att han vid framkomsten till Downing Street den 18 fann Canning i ett tillstånd av »ängslan och bryderi».²⁴ Anledningen var tveksamhet över vilken politik som skulle tillämpas gentemot Danmark. Genom samtal med lord Malmesbury och hans son Fitz Harris erfor Jackson, att det centrala problemet var frågan, hur man skulle »get possession of the Danish fleet . . . Various expedients were devised for this purpose . . .»

Verkligt intressanta är emellertid i den jacksonska berättel-

²³ Redogörelsen påträffades av Holland Rose i P.R.O., F.O. 356/56, A review of the last two months of my life, written at Broadstair in oktober 1807. Holland Rose har icke velat godta en av Jacksons uppgifter. Det gäller Jacksons påståen-
de om att de alarmerande nyheterna från Altona, Köpenhamn och Ryssland, vilka nådde Canning den 16 juli, bekräftades av uppgifter från Portugal. Holland Rose avvisar upplysningen såsom omöjlig att bestyrka. Även Møller har tillbakavisat en uppgift i Jacksons berättelse såsom helt enkelt omöjligt, a. a., sid. 361. Det hindrar emellertid inte varken den engelske forskaren eller Møller från att utan kommentarer bygga på Jacksons övriga uppgifter. Man letar också förgäves efter ett påpekande av det viktiga förhållandet att berättelsen utformats efter de avgörande händelserna, och att den således därför kan vara en tillrättalagd efterhandskonstruktion.

²⁴ i Transactions . . ., sid. 68.

sen några uppgifter, som Møller fäst uppmärksamheten på. Jackson påstår nämligen att han strax efter sin ankomst till London fått ett instruktionsutkast. Efter att ha redogjort för sitt sammanträffande med Malmesbury och Fitz Harris, omtalar Jackson att han vid en flyktig undersökning av instruktionen såg »att avsikten var att komma i besittning av den danska flottan».²⁵ Och vad mera är, enligt Møller innehåller redogörelsen i ett annat sammanhang ett påstående av Jackson, att utkastet endast på en oväsentlig punkt skilde sig från de instruktioner, vilka han mottog den 29 juli.²⁶ Dessa dokument ställde i sin tur Danmark inför kravet på ett utlämnande av flottan »som giltig pant och säkerhet».²⁶ Från detta krav kunde man på engelsk sida icke vika, men man erbjöd Danmark att fritt välja mellan allians, varvid den danska flottan begränsades till viss storlek och skulle stå under befäl av en engelsk amiral, eller utlämning av flottan som depositum.

Alltså måste det utkast, som Jackson studerat den 18 juli, just inneburet ett utlämningskrav. Man kan således helt bortse från uppgiften om vad Jackson fick ut av sitt samtal med Malmesbury och Harris. Det väsentliga är att Jackson enligt egen uppgift fått ett instruktionsutkast den 18, vilket innehållit ett beslagskrav. Överlämnandet torde ha skett före kabinettsmötet.

Är de jacksonska uppgifterna riktiga? Innan denna fråga behandlas är det emellertid lämpligt att koppla in en källa, som kan skingra en del av det dunkel, vari den engelska regeringens åtgärder den 18 juli fortfarande höljes. Amiral Gambier utsågs till chef för eskadern mot Danmark. I krigsarkivet förvaras en kopia av instruktionen för Gambier, daterad den 18 juli.²⁷

²⁵ MØLLER, a. a., sid. 359. Sammanträffandet med Malmesbury och Harris måste enligt Møller ha skett före kabinettsmötet.

²⁶ MØLLER, a. a., sid. 371. Holland Rose i *The English Historical Review* 1896, sid. 85.

²⁷ WO 6/14, 18/7, Holland Rose kände ej till denna källa. Møller påträffade en instruktion för Gambier förvarad i amiralitetsarkivet och daterad 21/7. Då

Det framgår av de inledande orden »the kings commands» att det rör sig om en regeringsinstruktion, dvs. den är ett resultat av kabinettmötet den 18 och som sådan en viktig källa.

I instruktionen anges orsaken till flottsändningen vara att man funnit sig nödsakad att vidtaga vissa försiktighetsmått mot Danmark tills det blivit fullt klarlagt, att de danska maritima resurserna icke skulle komma att bli ett vapen riktat mot England. Gambier skulle, tills han från London erhöll andra instruktioner, med sin styrka slå en ring kring Själland och hindra att förstärkningar överfördes till den danska huvudön. Avsikten med spärren anges klart. Om det skulle komma till en brytning med Danmark, så skulle flottspärren förhindra danskarna att under förhandlingarnas gång förstärka försvaret av Köpenhamn. En förhandlingsperiod fick under inga förhållanden av den danska regeringen utnyttjas till en militär uppladdning, som skulle omöjliggöra framgången av ett från land- och sjösidan insatt engelskt anfall på arsenalen. Danska handelsfartyg och örlogsfartyg skulle, såvida de ej användes till trupptransporter, fritt få passera. Några linjeskepp fick däremot ej lämna de danska hamnarna, och om deras befälhavare insisterade, skulle fartygen kapas eller förstöras.

Kabinettsbeslutet innebar således upprättandet av en flottspärr kring Själland. Londonregeringen var inte längre villig att tillåta en fortsatt dansk neutralitet. Stunden hade kommit för Danmark att välja sida. Den engelska diplomatin skulle få stöd av kraftiga maritima påtryckningar. Om förhandlingarna misslyckades var man beredd att anfälla Köpenhamn.

Holland Rose och Erik Møller har menat att avgörandet föll den 18 eller 19 juli. Bägge forskarna menade med 'avgörandet',

instruktionen förekommer i avskrift i Jacksons brevbok under den 19/7, förmodade Møller, att den förelegat färdig den 19/7, se sid. 368, not 1. Det rör sig om samma instruktion som jag påträffat i krigsarkivet under datum 18/7. Dokumentet kan nu utnyttjas för att belysa arten av det beslut, som fattades vid kabinettmötet den 18 juli.

att den engelska regeringen beslöt sig för att beslagta den danska flottan.

Instruktionstexten till Gambier den 18 juli för oss ett steg utöver handlingslinjen i instruktionen till Brooke Taylor, men den bevisar å andra sidan icke att kabinettet fattat ett beslagsbeslut.

Är det möjligt att kabinettet vid mötet den 18 juli likväl beslutat att ställa Danmark inför ett val mellan allians eller flottbeslag?

Är den enkla förklaringen till tystnaden i instruktionen att man velat undanhålla både Brooke Taylor och Gambier kunskap om ett sådant beslut? Med framgång skulle man kunna göra gällande, att tystnaden i Gambiers fall är naturlig, så till vida som det rör sig om en instruktion av militär karaktär, och att man således ej har anledning att i den vänta sig upplysningar om den diplomati, som skulle tillämpas.²⁸

Teoretiskt är två huvudlösningar möjliga. Den engelska regeringen har den 18 utformat sitt förhandlingsanbud till Köpenhamn, låt vara att de instruktioner till Brooke Taylor och Gambier, som vi nu har kännedom om, ej avslöjar innebörden. Kabinettet har den 18 icke fastställt sin diplomatiska linje gentemot Danmark. Någon godtagbar bevisning i denna fråga har ännu icke framlagts.

Vad vi säkert vet är att beslutet om en flottspärr kom den 18 juli.²⁹

Det har också sitt intresse att studera en tilläggsinstruktion,

²⁸ Man bör observera, att Gambier den 18 fick en avskrift av instruktionen till Brooke Taylor, WO 6/14, 18/7. Där hade han naturligtvis att söka upplysningar om aktionens diplomatiska sida. Vi vet redan att Brooke Taylor icke försågs med något som helst förhandlingsförslag.

²⁹ Det är i denna situation, den uppgift, vilken Jackson lämnat i sin oktoberberättelse angående innebörden av instruktionsutkastet av den 18 juli, skall passas in. Enligt Jackson innebar utkastet, att Danmark skulle erbjudas att välja mellan allians eller flottbeslag. Det skulle i så fall innebära att Canning avsett att få kabinettets godkännande av just en antingen eller-politik gentemot Danmark.

som utarbetades för Gambier den 19 juli. Gambier skulle undvika all onödig kommunikation med de danska myndigheterna. Spärren skulle i första hand motiveras som följd av amiralens egen bedömning av lägets allvar. Om Gambier pressades, skulle han fortfarande göra gällande, att spärren ej var regeringsauktoriserad utan baserad på uppgifter om den franska politiken, vilka Gambier själv erhållit. Han skulle vidare framhålla, att han för sin del tänkte fortsätta med avspärningen, tills han fått instruktion från London och blivit försäkrad om vilken sida Danmark valde.³⁰ Förhållandet att Gambier vid framkomsten med flottan till de danska farvattnen skulle framställa flottspärren som icke auktoriserad av regeringen, visar att kabinettet inte ens i det läget utåt ville ställa sig bakom åtgärden. Därmed hade man bl.a. fått en möjlighet att kunna desavuera Gambier. Även detta källställe låter sig osökt inpassas som belegg för ett taktiskt tillvägagångssätt från kabinettets sida.

Det är med stöd av hittills i diskussionen indraget källmaterial icke möjligt att fastställa vari överläggningarna den 18 juli om diplomatiska kursen visavi Danmark resulterat. Det är väsentligt att det klart utsäges. Materialet indicerade emellertid ett taktiskt spel från londonregeringens sida. En nyfunnen källa visade att kabinettet den 18 juli beslöt sig för att upprätta en flottspärr kring Själland.

III

Den engelska flotta, som den 2 augusti ankrade utanför Häl-singborg, bestod av örlogsskepp och transportfartyg. Den var med andra ord inte bara en flottavdelning utan en landstignings- och belägringsstyrka. Följaktligen måste problemet fixeras sålunda: När beslöt det engelska kabinettet att skicka infanteri och artilleri mot Danmark? Skedde detta samtidigt med flottpådraget den 18 juli? Frågan bör kunna lösas med material,

³⁰ WO 6/14, 19/7. Källstället har hittills varit outnyttjat.

som förvaras i amiralitets- och krigsarkiven. Den 21 juli, närmare bestämt klockan 22.15, avskickades från amiralitetet en kurir till Portsmouth. Transportfartyg medförande två bataljoner av Georg III:s tyska legion befann sig då på ankarplatsen utanför hamnen. Trupperna hade tidigare varit stationerade i Gibraltar. Hamnofficeren fick följande order. Fartygen med de tyska trupperna skulle omedelbart avsegla till the Downs, dvs. österut till ankarplatsen i Ramsgate-bukten.³¹ Följande dag fick konteramiral Wells Sherness uppgift om att en styrka på 2.500 man infanteri, kavalleri och artilleri skulle förflyttas från Chatham till the Nore, dvs. från den innersta, sydvästra delen av Thames-viken till ankarplatsen precis utanför flodens mynning.³² Amiralen skulle med sin flottavdelning ombesörja transporten. Samma dag fick hamnofficerare i Harwich meddelande om att man avsåg att »omedelbart embakera ett visst antal trupper i Harwich».³³

Det torde vara onödigt att anföra fler källbelägg. Källstälena visar att truppförflyttningarna mot Danmark är i full gång.

En undersökning av materialet i krigsarkivet ger samma resultat. Jag nöjer mig med ett belägg. Den 21 juli avgick order »by this nights post» till 2 Gardesbrigaden, 1 bat. av 43. Reg., 5 bat. av 60 Reg. och 5 komp. av 95 Reg. att göra sig färdiga för »immediate embarkation». Irlandsbrigaden skulle dessutom hållas »in immediate readiness to embark».³⁴ Orderströmmen börjar den 21 juli på kvällen. Men det var inte endast avdelningen från Gibraltar och i England stationerade trupper, som kom att ingå i styrkan mot Danmark. Även Englands trupper i Pommern sattes in.

När var det då ordern till chefen för den engelska expeditionskåren i Pommern, general Cathcart, expedierades? I krigs-

³¹ Adm 2/1364, Secret Orders and letters, 21/7.

³² Adm 2/1364, 22/7. Det rörde sig om 1 bat. Coldstream Foot Guards, 1 div. av 3:e Dragonregementet jämte åtta kompanier artilleri.

³³ Adm 2/1364, 22/7.

³⁴ WO 3/43, 21/7.

arkivet förvaras en renskriftsvolym innehållande de centrala instruktionerna för aktionen mot Danmark 1807.

En undersökning av denna volym ger följande resultat. Under datumet 19 juli finns en order från Castlereagh till Cathcart. I denna upplyses generalen om »att Gambier fått order att genast bege sig till Östersjön med en stor flotta, och en landstyrka, bestående av de i marginalen angivna regementena, kommer att följa så snart de embarkerat. Deras antal uppgår till 16.700 man. Trupperna i Stralsund skall genast embakera och med minsta möjliga dröjsmål föras till den plats, som amiral Gambier kommer att angiva.»³⁵

Om renskrivningsvolymens datum är riktigt, skulle det innebära ett belägg för att kabinettet fixerat storleken av landstigningsstyrkan senast den 19 juli, dvs. vid en tidpunkt som ligger två dagar före de data vi tidigare påträffat och som därmed nästan kommer att sammanfalla med datum för flottpådraget. Det skulle stödja ett tillvägagångssätt vilket förefaller mest naturligt, nämligen att londonregeringen först fastslagit vilket politiskt mål man ville uppnå och i omedelbart samband därmed, den erforderliga militära styrkan. Vad visar då det primärmaterial, som ligger bakom renskriftsvolymen?

Bland serien ingående skrivelser till högkvarteret finner vi ett brev från Cathcart till Castlereagh av den 8 augusti.³⁶

Av detta originalbrev framgår, att generalen den 3 augusti tidigt på morgonen fått Castlereaghs skrivelser »'of the nineteenth of July', märkt 'Most secret' . . . tillsammans med ett hemligt meddelande innehållande tre bilagor, och i går fick jag av generallöjtnant Rosslyn mottaga dubletter av dessa papper jämte tablå över artilleriutrustningen, daterad den tjugotredje juli . . .». Även här möter vi således den 19 juli. Men källstället kan icke användas. »The nineteenth» är skrivet med ett från

³⁵ WO 6/14, 19/7.

³⁶ WO 1/188, 8/8.

den övriga texten avvikande bläck och orden täcker en radering.

Försök att med annat londonmaterial fastställa exakt datum för Castlereaghs skrivelse visade sig ej framgångsrika. Har svenska källor något att ge? Den 4 augusti skrev Gustav IV Adolfs handsekreterare från Stralsund till den svenske kanslipresidenten Ehrenheim angående den hos konungen ackrediterade engelske diplomaten Pierrepont.

»Efter en visit Pierrepont i förrgår eftermiddag gjorde hos lord Cathcart på Rügen, återkom han sent och begärde genom brev till mig i går morse att få tala med konungen. Samtalet utsattes till klockan 11. Därifrån kom han till mig ganska uppbragt och berättade, att en engelsk kutterbrigg anlant till Perth, hade under dess vistande på Rügen dagen förut bringat honom depescher av den 21 från London, som anbefallt honom att annonsera konungen *engelska legionens återkallande . . .*»³⁷

Det var den 21 juli, som evakueringsordern till Cathcart undertecknades i London. Den 21 juli erhöll Canning enligt Holland Rose och Møller direktmeddelandet från Tilsit. Orderna till de markstyrkor, vilka skulle sättas in mot Danmark, gavs den 21 juli. Var det likväl uppgiften från Tilsit om Napoleons sjöligeförslag, som drev den engelska regeringen till ett nytt, viktigt beslut? Eller är lösningen på problemet helt enkelt, att man redan hade fattat sitt principbeslut den 18 juli i samband med flottpådraget, men att man av vissa skäl, t.ex. rent tekniska, ville låta några dagar förflyta, innan trupperna i England och i

³⁷ RA, Kanslipresidentens arkiv, Skrivelser till Ehrenheim, vol. 40, 4/8. En undersökning huruvida detta källställe tidigare noterats i litteraturen om 1807 års problem gav till resultat, att så var fallet. Schinkel-Bergman har i sitt verk *Minnen ur Sveriges nyare historia*, del 4, sid. 240, en skildring, som bygger på Wetterstedts brev. Härifrån upptogs uppgiften i Edvard Holms *Danmark-Norges udenrigske historie fra 1791 til 1807*, del 2, där den inflöt ej i texten men väl som not 3, sid. 213. Møller har känt noten men ej utnyttjat den, a. a., sid. 360, not 1. Holm utelämnade uppgiften i sin nyrevision av *Danmark-Norges historie*, dvs. i verket *Danmark-Norges historie 1720-1814*, del 7: 1, tryckt i Köpenhamn 1912.

Pommern fick förflyttningsorder? Problemet rörande vilka handlingsutlösande faktorer, som låg bakom londonregeringens beslut den 18 och 21 juli, beslutens reella innebörd liksom frågan om vilken betydelse som skall tillmätas direktmeddelandet från Tilsit förefaller således att kräva ett förnyat studium.

IV

I de analyser som hittills ägnats det engelska invasionsföretaget mot Danmark har det saknats två betydelsefulla källor. Dåvarande utrikesministern George Cannings privatarkiv har icke blivit utnyttjat.³⁸ Engelsk minister i S:t Petersburg var lord Granville Leveson Gower. Man bör förvänta att även hans privatarkiv skall kunna ge ytterligare värdefulla upplysningar.³⁹

I försöken att finna orsakerna till det engelska anfallet mot Köpenhamn har, såsom tidigare påpekats, följande huvudfaktorer framförts. Ryssland och Frankrike föreföll vara i färd med att ingå en förlikning. Danmarks karaktär av småstat måste omöjliggöra ett effektivt motstånd mot franska politiska och militära krav. Londonregeringen väntade därför en fransk okkupation av Holstein och en kupp mot flottan i Köpenhamn. Det gällde att förekomma Napoleon. Kabinettet tillät sig att betvivla uppriktigheten av de försäkringar, som den danska regeringen avgav om sin fasta föresats att motsätta sig franska krav. Det hade nåtts av uppgiften om att den danska flottan utrustades. Det diplomatiska förhållandet mellan England och Danmark var höggradigt inflammerat genom ömsesidiga krav och förebråelser rörande sjöfarten.

Då det gäller konflikten mellan England och Danmark måste det understrykas, att det ju ingalunda främst varit åtgärder från den engelska eller danska regeringens sida, bortsett från sjöfartsfrågan, vilka drivit fram den aktuella krisen i de ömse-

³⁸ »George Canning Manuscripts» förvaras på Harewood House, Leeds, Yorkshire.

³⁹ Deponerat i P.R.O. under beteckningen The Granville papers.

sidiga förbindelserna. Avgörande var de storpolitiska händelserna i Östeuropa, slaget vid Friedland, stilleståndet vid Tilsit och de efterföljande förhandlingarna.⁴⁰ Så snart den engelska regeringen fått kännedom om dessa förhållanden, måste den ha känt sig tvingad att försöka påverka den politiska situationen i Östeuropa. Fanns det i den nya situationen något sätt att, i det då rådande läget eller på längre sikt, bryta väg för ett fortsatt rysk-brittiskt samgående? Ett snabbt utslaget och segerrikt genomfört företag mot den danska flottan kunde effektivt demonstrera styrkan av de resurser, vilka England fortfarande förfogade över, och därmed å ena sidan tänkas ha en konsoliderande verkan på den rysk-engelska förbindelsen, å andra sidan innebära en allvarlig varning till den ryska statsledningen för att engagera sig på den franska sidan. Den engelska attacken hade sin spets riktad mot Köpenhamn och Paris. Det har man länge varit på det klara med. Men kan det visas, att även förhållandet till S:t Petersburg varit riktningsgivande för George Canning i hans politik gentemot Danmark?

Nyheten om drabbningen vid Friedland nådde London den 30 juni. Detta framgår av en privatskrivelse från Canning till Gower. Utrikesministern rubricerade nyheterna som »förskräckliga» och uttryckte sitt tvivel om att Gowers mission nu skulle leda till framgång. Men samtidigt hoppades han att Gowers närvaro vid händelsernas centrum skulle visa sig betydelsefull och underströk starkt, att England under inga omständigheter tänkte lämna Ryssland, om Alexander avsåg att fortsätta kriget. Skulle förhandlingar med Frankrike emellertid bli nödvändiga, var England berett att genast medverka.⁴¹

⁴⁰ Møller framhåller den mycket fragmentariska karaktären av de meddelanden, som i London omkring den 18 juli förelåg om situationen i Tilsit, och gör gällande att aktionens grundval följaktligen var en helt annan än ryktena från Tilsit, a. a., sid. 366. Det är riktigt att endast litet material hade nått kabinettet, men, och det är det centrala i detta sammanhang, det man visste var av så mycket större betydelse.

⁴¹ Can. ark., fol. 34, Can. till Gower 30/6. Jfr Møller, a. a., sid. 345.

England var som sjömakts i sin krigföring till lands utomordentligt beroende av stöd från en stark kontinentalmakt. Det var således högst naturligt att Cannings reaktion främst kom att präglas av fruktan för att England skulle isoleras. Därför underströks också kabinettets villighet att deltaga i de förhandlingar, vilka Ryssland nu skulle tänkas vilja öppna. Den 9 juli mottog Canning brevet från Pembroke.⁴² Följande dag nåddes utrikesministeriet av de thorntonska depescherne: dels ett brev från krigsskådeplatsen via Berlin om vapenvilan och förestående fredsförhandlingar, dels ett annat om de franska styrkornas tillämnade ockupation av Holstein.⁴³ Fick Canning då inte något meddelande direkt från Ostpreussen genom Gower? Granskar man deras officiella brevväxling och vad som är bevarat av privatbrevnen förefaller det, som om det skulle finnas en lucka i förbindelsen mellan den 30 juni och den 16 juli. Så är emellertid likväl ej fallet. Av utrikesministerns brevväxling med Georg III framgår, att Canning mottagit ett privat brev från Gower just den nyhetsladdade 10 juli.⁴⁴ Brevet har ej kunnat återfinnas, varför vi är helt hänvisade till konungens svarsbrev för att få upplysningar om dess innebörd. Huvudpunkten i regentens korta meddelande är konstaterandet, att det inte råder något tvivel om Alexanders »ill humours towards this country».⁴⁵ Han fick således inte bara samma dag kännedom om att fredsunderhandlingar var förestående i Ostpreussen utan även en viktig uppgift om Alexanders attityd.⁴⁶

Lyckligt nog är det nu möjligt att närmare belysa hur Canning reagerade inför meddelandena av den 9 och 10 juli. I hans

⁴² Se ovan sid. 322.

⁴³ Se ovan sid. 322.

⁴⁴ Can. ark., fol. 35, Can. till Georg III, 10/7.

⁴⁵ Can. ark. fol. 35, Georg III till Can., 11/7.

⁴⁶ Fyra dagar före slaget vid Friedland underströk Alexander för Gower, »att inga som helst motgångar skulle förmå honom att buga för Napoleon. Hellre skulle han dra sig tillbaka till Cazan eller t.o.m. till Tobolsk.» F.O. 65/69, Gower till Can. 17/6.

arkiv finns nämligen några kabinettspromemorier från denna tid bevarade.⁴⁷

Den 10 juli begärde Canning inkallande av regeringen till nästkommande måndag (13 juli). Till skrivelsen hade bifogats brevet från Pembroke och Thorntons depesch om Holstein. I sin cirkulärskrivelse till kabinettskollegerna utvecklade Canning sin syn på läget och föreslog vissa åtgärder. Han slog inledningsvis fast att Napoleon räknade på att ta den danska flottan vid ett lämpligt tillfälle, och att denna kunde utrustas i Elbing, Königsberg m.fl. franska hamnar. Ett slags krigstillstånd med Danmark var därför ej avlägset, och i så fall bleve Göteborg Englands enda förbindelsepunkt med kontinenten, varvid man »skulle bli fullständigt hänvisad till den svenske konungens godtycke». England måste vara berett på en plötslig dansk krigsförklaring. Pembrokes brev gav anledning till ett engelskt ingripande. Ett krig med Danmark kunde undvikas genom att en engelsk flotta avsändes. Om engelska fartyg dök upp, skulle danskarna nämligen ej våga låta sina skepp löpa ut. Därför borde den flotta, som man tidigare tänkt sända till Östersjön genast göras klar.⁴⁸

Innan flottan anlöpte danska farvatten borde den danska regeringen informeras om anledningen till dess ankomst. Två vägar var då möjliga. Man kunde som huvudpunkt ta upp frågan om Holstein eller de ökande rustningarna i Danmark. Men det var också möjligt att låta det centrala bli: vikten av att England hade en flotta i Östersjön, dess omsorg om att trygga handeln, sina allierades intressen och den engelska arméns reträttväg samt regeringens önskan att bereda Danmark en möjlighet att sluta upp på engelsk sida.⁴⁹

Innehållet i promemorian talar för sig självt men ett par kom-

⁴⁷ Fol. 41 a, Cabinet Minutes and Notes for circulation 1807–1809.

⁴⁸ En uppgift för denna tilltänkta flotteskader bör ha varit konvojerung av förstärkningstrupper till Pommern.

⁴⁹ Fol. 41 a, Can. i kabinettspromemoria 10/7.

mentarer bör göras. Ur dansk synvinkel bör Cannings klart uttalade strävan att rädda freden med Danmark uppmärksammas.⁵⁰

Det kan synas anmärkningsvärt, att promemorian ej tog upp förhållandet till Ryssland. Betyder det att företaget inte redan på detta stadium skall ses i samband med den aktuella situationen i Ostpreussen?

En av Cannings närmaste vänner var lord John Boringdon, 1st earl of Morley. De få bevarade resterna av Boringdons arkiv är numera deponerade i British Museum.⁵¹ Från slutet av september 1807 finns ett brev, vari Canning kommenterar kabinettets politik mot Danmark och Ryssland.⁵²

Om Ryssland heter det: »Beträffande Ryssland – så var jag aldrig tveksam. Ett av skälen till varför aktionen anbefalldes mig var just, att ett företag (om det blev framgångsrikt) säkerligen skulle komma Ryssland att återta en förnuftig hållning. Det har aktionen också gjort.»⁵³ Det har emellertid visat sig vara svårt att få fram ytterligare material, vari sammanhanget mellan aktionen mot Köpenhamn och politiken mot Ryssland kan beläggas. En enkel förklaring bör ligga i det förhållandet, att det överhuvud taget tycks finnas ytterst litet källmaterial bevarat, vilket kan belysa kabinettets ställningstaganden. Man tycks således vara nödsakad att hålla sig till några få prome-

⁵⁰ Canning talade om att Pembrokes brev gav anledning till ett engelskt ingripande, men några kommentarer angående tillförlitlighetsgraden av den pembrokeska uppgiften gavs ej. Man tolkar säkert situationen rätt genom att ställa emot varandra begreppen 'få en anledning' och 'ha orsak', dvs. Pembrokes brev bör uppfattas som anledning till en aktion vilken säkerligen hade kommit det förutan. Det visar de olika alternativ, vilka Canning uppställde angående utformningen av vad som borde delges Danmark före flottans ankomst. Man kunde ju tänka sig att basera aktionen helt på den holsteinska frågan, jfr MØLLER, a. a., sid. 355.

⁵¹ ADD MSS 48218–20.

⁵² Can. till Boringdon 30/9, vol. 48218.

⁵³ »As to Russia – I never had a doubt. It was one of the recommendations of the enterprise to me that it was sure [if successful] to stun Russia into her senses again. It has done so.»

morier och korta notiser, som skickats mellan de olika ministerrarna. Men just ett sådant meddelande med några få nedkastade rader från Canning till krigsministern Castlereagh ger en viktig läggspelebit.

Canning skriver en av de första dagarna i augusti. Han meddelar att kabinettsammanträdet blir följande dag och understryker, att han och Castlereagh dittills ej uppnått full överensstämmelse angående vad som skall ske, om Jacksons tillämnade förhandlingar (med Danmark) skulle misslyckas. Han för sin del »kan ej gilla att Gambier och Cathcart blir insatta i våra politiska aspekter beträffande politiken mot Ryssland. Hittills har vår politik gått ut på att undvika ett omnämnande av Ryssland i denna affär.» Canning menar det var uppenbart att den linjen även i fortsättningen skall följas.⁵⁴

Utrikesministerns brev till Boringdon och uppgifterna i skrivelsen till Castlereagh torde utgöra bevisning nog. En av huvudanledningarna till det engelska anfallet mot Danmark ligger säkerligen just i dess karaktär av ett försök att påverka de rysk-engelska förbindelserna. En seger vid Köpenhamn vore en nog så värtalig inbjudan till ett fortsatt engelskt-ryskt samgående samtidigt som den skulle innebära en expressiv varning från det havsbehärskande England till det maritimt svaga Ryssland. Den engelska regeringen inbjöds ej av Alexander att delta i de politiska förhandlingarna med Napoleon efter slaget vid Friedland. Men londonregeringen deltog likväl indirekt – genom företaget mot Köpenhamn. Attacken var inte bara riktad mot Paris och Köpenhamn. Den hade även ett tredje mål – S:t Petersburg.

V

I sin cirkulärskrivelse av den 10 juli hade Canning begärt regeringens inkallande till den 13 juli. Han hade föreslagit att den

⁵⁴ Can. ark., fol. 32, Can. till Castlereagh 3/8. »... avoid all mention of Russia in this Business.»

flotta man tidigare tänkt sända till Östersjön snarast skulle göras klar.⁵⁵

Orderna till amiral Hood av den 15 och 16 juli visar, att så även tycks ha blivit kabinettets beslut.⁵⁶ Flottan bestod av 18 stycken fartyg, vilka fick order att avsegla den 20 juli.⁵⁷ Uppenbart är att Canning känt sig pressad av den nya situationen. I en ny promemoria till kollegerna den 11 juli omtalade han således först, att föregående dags rapporter styrkts av nya officiella och privata meddelanden av sammma natur. Den korta skrivelsen slutar mycket belysande: »Vi måste handla».⁵⁸ Canning hade den 10 juli ansett det lämpligt, att den danska regeringen informerades om anledningen till flottans ankomst. Det är i denna situation vi skall sätta in instruktionen till Brooke Taylor, daterad den 16 juli. Instruktionen har tidigare analyserats.⁵⁹ Vi kan nu konstatera, att den kom att täcka alla de olika förklaringsalternativ, med vilka Canning laborerat i sin förslagsskrivelse den 10 juli. I första hand skulle sålunda behovet av skydd för Englands allierade och den egna reträttvägen från Pommern samt omsorgen om engelsk handel framhåvas. Om danskarna ej lät sig nöjas med den förklaringsgrunden, skulle i sin tur flottsändningen motiveras med de danska rustningarna, Holsteinfrågan och möjligheten att erbjuda Danmark en avslutningsorsak. En sak bör understrykas. Man måste, stödd på ordalagen i Cannings promemoria den 10 juli, främst beteckna den första flottstyrkan som skickades mot Danmark såsom en av krisläget påkallad, ur engelsk synvinkel högst befogad säkringseskader.⁶⁰ Det hindrar naturligtvis inte att, såsom tidigare påvisats, även hänsyn till Ryssland spelat in på detta stadium. Men framför allt gällde det att snabbt hindra eventuella danska

⁵⁵ Se ovan sid. 340.

⁵⁶ Se ovan sid. 321.

⁵⁷ Adm 1: 5, 20/7.

⁵⁸ Can. ark., fol. 41 a, Can. till regeringen 11/7.

⁵⁹ Se ovan sid. 325 ff.

⁶⁰ Jfr MØLLER, sid. 355 ff.

fartyg att löpa ut och att snabbt motverka franska kupplaner. Därvid kunde den engelska regeringen naturligtvis icke låta sig påverkas av s.k. lugnande underrättelser om att ett franskt företag ej syntes vara omedelbart förestående. Enligt Canning tänkte ju Napoleon ta flottan vid lägligt tillfälle, och den ryska omsadlingen efter Friedland signalerade just en läglig situation. Men för att nå full förståelse av instruktionens innebörd måste man även beakta, att den varit giltig två dagar senare, dvs. den måste ses i ytterligare ett sammanhang. Nästa viktiga hållpunkt i rekonstrueringsarbetet blir därför den 18 juli. Det är lämpligt att börja med Jacksons uppgifter. I sitt brev till brodern uppgav ju Jackson, att han kallats till Downing Street, anlant dit vid 13-tiden och att ett kabinettsmöte pågick omkring klockan 15.⁶¹ Såsom tidigare visats indicerade en analys av innehållet i Jacksons brev ett taktiskt spel från kabinetts sida.⁶² Det är möjligt att i denna fråga nå betydligt längre. Jacksons redogörelse ger nämligen mer än vad som framkommit genom Holland Roses och Møllers referat.

Först ett par uppgifter om källans karaktär.⁶³ På dess folioark löper texten på halva sidan till vänster. Plats har således lämnats för kompletteringar till höger. Sådana förekommer också rikligt och är, i de avsnitt som här blir aktuella, skrivna med samma hand samt samma bläck som den löpande texten.

På första uppslaget får man veta, att Jackson klockan 1 på morgonen den 18 juli väckts av ett bud och anmodats att snarast resa till London. Han skulle räkna med att få lämna Yarmouth, en sjöstad i östra Norfolk, inom 12 timmar efter ankomsten till London. I redogörelsen heter det därefter: »Den första person jag mötte där (på Downing Street) var lord Fitz Harris, som sade sig beklaga min brådska eftersom någon sådan ej längre var nödvändig. Canning skulle förklara allt för mig.»

⁶¹ Se ovan sid. 328.

⁶² Se ovan sid. 329 ff.

⁶³ Se ovan not 23.

I kompletteringsmarginalen finns följande tillägg: »Samtidigt sade han att en förändring på morgonen inträffat i regeringens planer, orsakad av att vår styrka inte var helt färdig, att Brooke Taylor emellertid utan tidsutdräkt skulle resa för att ersätta Garlike och frågan var, huruvida jag skulle följa med flottan till Köpenhamn eller resa till kronprinsen i Kiel.»

På högra arkhalvan fortsätter texten efter orden »förklara allt för mig» på följande sätt: »Canning, till vilken jag strax insläpptes, gav mig en mera i detalj gående redogörelse för orsaken till att man skickat efter mig.» Omedelbart därefter finns en överstruken men fortfarande fullt läsbar fortsättning, »genom att ge mig ett utkast till den instruktion han hade förberett åt mig». Texten löper därefter vidare med, »sade, att han av mitt brev till lord Malmesbury dragit den slutsatsen, att jag var villig att åtaga mig uppdraget». Härfter följer ett långt parti om orsakerna till flottexpeditionen. När Jackson är klar med denna orsaksutredning, har han emellertid glömt den överstrukna meningen om instruktionsutkastet, och ett brott i sammanhanget blir följden. »Så framstod efter endast en kort granskning av min instruktion den verkliga arten av det diplomatiska uppdrag, vilket jag skulle åtaga mig. Avsikten var att komma i besittning av den danska flottan.» Vilket källvärde bör då tillmätas detta avsnitt av Jacksons berättelse? Det förfaller att uppfylla många krav på inre sannolikhet. Först den stora brådskan med nattväckning, något som Jackson bör ha haft lätt för att memorera, därefter det tvära omslaget orsakat av en omsvängning i planerna. Det verkar också naturligt att Canning haft färdigt ett instruktionsutkast till den snabbresande Jackson, vilket denne fått i uppdrag att sätta sig in i medan Canning var upptagen i kabinettmötet. Såsom 'icke före regeringssammanträdet avgjort' rubriceras frågan huruvida Jackson skulle följa flottan till Köpenhamn eller resa till Kiel. Man erinrar sig uppgiften i Jacksons brev till brodern om ett av sammanträdets resultat. Hans avresa hade uppskjutits några

dagar. Allt tyder således på att Canning ursprungligen tänkt skicka Jackson med den flotta, som fick avseglingsorden den 20 juli. Den förnyade undersökningen av Jacksons berättelse bör dessutom leda till att man accepterar både uppgiften om att Jackson fått ett instruktionsutkast och hans uppfattning om dess innebörd. Utkastet har bl.a. avsett ett utlämningskrav. Flottan skulle således begäras som depositum om Danmark ej ville ingå ett förbund med England, eller, om landet valde en allians, såsom allierad stå under engelskt befäl.⁶⁴

Vad blev då kabinettsammanträdet av den 18 juli resultat? Kom Cannings instruktionsutkast att bli regeringens linje?⁶⁵ Vi har tidigare funnit ett flottspärrsbeslut.⁶⁶ Man ville hindra danskarna att överföra förstärkningar till Själland.

Materialet i arkivet på Harewood ger ytterligare belysning åt frågan. Här ligger en skrivelse, i vilken Canning den 19 juli sätter in Jackson i det nya läget.⁶⁷ Eftersom denna hittills okända källa kastar ett i sanning avslöjande ljus över londonkabinetts taktiska spel, presenteras den här i en översättning som täcker alla viktiga avsnitt.

Jackson fick nu veta att regeringen rekommenderats att skära av förbindelsen från Själland till det övriga Danmark och, när fientligheter utbröt, genast ockupera Helgoland. Kabinettet hade beslutat att skicka en avspärrningsflotta. »Denna åtgärd betyder krig, och eftersom den måste följas av en attack på Köpenhamn, skulle det vara oändligt fördelaktigt vid ett sådant företag att kronprinsen även hindrades att komma över till Kö-

⁶⁴ Se ovan sid. 329 ff.

⁶⁵ Jackson uppger att en förändring inträffade i regeringens planer morgonen den 18 juli, dvs. före eftermiddagens kabinettsmöte. Det är möjligt att Jackson har rätt, och att man således även haft ett morgonmöte. Mot ett sammanträde på morgonen talar dock den omständigheten, att bland de bevarade kallelsekrivelsen från åren 1807–09 ingenstädes något morgonplenum förekommer. Den vanliga tiden är 12 eller 13. Troligen rör det sig ej om en förändring i regeringens planer utan om en omsvängning i Cannings.

⁶⁶ Se ovan sid. 331.

⁶⁷ Fol. 44, Can. till Jackson 19/7.

penhamn.⁶⁸ Men är det inte mera önskvärt att något sådant inträffade i ett läge, där vi har möjlighet att med full kraft fullfölja vår mest långsiktiga planer (our ultimate intentions)? Om flottan avseglar samlad, väcks danskarnas misstänksamhet, de kommer att förstå vår avsikt och i sin tur försöka att finna motmedel. Trupper kommer att utkommenderas och batterier anläggas vid Bälten. Den ena eller den andra av dessa åtgärder betyder krig, och våra trupper skulle icke vara i tillfälle att handla i enlighet med lägets krav.⁶⁹ Dessutom verkar det som om regeringen icke har särdeles tillförlitliga upplysningar om storleken av de danska land- och sjöstridskrafterna i hertigdömena, på Fyn, Själland och i Köpenhamn. Sådana uppgifter måste vara mycket värdefulla, eftersom det kan vara möjligt att kronprinsen redan skickat armén till Själland, innan våra skepp har anlänt. Därför måste passagen stoppas, men på så sätt att minsta möjliga misstanke väckes, och så att ett krigsutbrott kan förhindras, tills det är lägligt för oss.⁷⁰

Såsom lämplig åtgärd har det föreslagits, att en minister sändes till Tönningen och därefter till Kiel. Denne hade i Kiel möjlighet att få informationer om styrkan av hertigdömenas trupper och via agenter om tillståndet i Köpenhamn. Tvingades ministern att resa till Köpenhamn, kunde han själv skaffa uppgifter. En engelsk minister skulle kanske kunna dämpa kronprinsens och Bernstorffs misstänksamhet, hindra en omedelbar brytning och avsändandet av förstärkningar till Själland. Dessa fördelar förloras, om en stor flotta stationeras utan att det samtidigt hos kronprinsen finns en brittiska minister, vilken kan lämna förklaringar och hindra dennes avresa till Köpenhamn.

⁶⁸ »This measure is one of actual War, and as it must be followed by an attack on Copenhagen, it would be of infinite advantage to such an attack that the Prince Royal should equally be prevented from crossing to Copenhagen.»

⁶⁹ »Either of these are cases of actual War and our Troops would not be upon the spot to act in consequence.»

⁷⁰ »... and as may prevent the beginning of hostilities before it suits our purpose.»

Det vore bra om förhandlingar kunde börja kort före flottans ankomst, speciellt som denna flotta icke ensam kan utföra några avgörande operationer utan endast sådana, vilka är möjliga för en mindre styrka. För att tid ej skall förloras, skall blockaden öppnas snarast.»

Det resonerande uppläggnings av skrivelsen gör den till ypperlig källa. Den ger oss en klar bild av de problem regeringen brottats med och vilken taktik man funnit vara lämplig att följa.

Den 10 juli hade Canning motiverat avsändandet av en flotta till Danmark med att man på så vis kunde undvika ett krig. Skrivelsen av den 19 juli har en helt annan ton. Man har tydligen uppfattat situationen så, att endast en effektiv avspärrning av Själland vore ett adekvat svar på krislägets fordringar. Och man var beredd att betala priset. Man hyste tydligen föga tvivel om hur den danska regeringen skulle reagera och räknade kallt med att spärren skulle dra med sig en dansk krigsförklaring. I så fall skulle Helgoland genast ockuperas och Köpenhamn snarast anfallas. *Man kan således säga, att den engelska regeringen bestämde sig för krig mot Danmark den 18 juli.* Samtidigt som regeringen ej ville avstå från spärren, önskade man uppskjuta en dansk krigsförklaring tills det var möjligt att handla med full kraft. Kabinettet befann sig tydligen ej i det läget, att en tillräckligt stor styrka omedelbart kunde utkommanderas mot Helgoland och Köpenhamn. Lösningen fann man i ett försök att genom ett taktiskt spel försöka manövrera sig fram till en gynnsam position.

Ringen har slutit sig. Vi har nu endast att konstatera, att de uppgifter Jackson lämnat i sin redogörelse om situationen den 18 juli passar utmärkt in i rekonstruktionsbilden. Den 18 juli fastslog den engelska regeringen definitivt sin linje i fråga om den danska flottan: depositum om Danmark ej ville ingå ett förbund med England, eller ställd under engelskt befäl, om landet valde den engelska alliansen. Samma dag utgick order till amiralitetet om antalet fartyg, som skulle engageras i den stora

operationen. Först den 21 juli kom, uppenbarligen av rent tekniska skäl, direktiven till markstyrkorna.

VI

Det kan synas skäligen onödigt att orda om den hemliga kanalen till Tilsit efter det att man fastställt betydelsen av beslutet den 18 juli. Då likväl detta delproblem tages upp till behandling, sker det av olika skäl.⁷¹

Vad var det då som orsakade den förändring i kabinettets inställning till Danmark den 18 juli, vilken Jackson omtalade i sin redogörelse?⁷² I ett brev till sin förtrogne vän lord Boringdon skrev Canning: »It was one of the recommendations of the enterprise to me that ...⁷³ Är det endast en tillfällighet att Canning talar om rekommendationer till sig personligen i samband med aktionen mot Danmark?⁷⁴ Finns det månne t.ex.

⁷¹ Man kan ju t.ex. göra ett enkelt tankeexperiment. Om den engelska regeringen nöjt sig med att skicka iväg en flottstyrka med den uppgift Canning skisserade den 10 juli – bevara freden genom att hindra danskarnas fartyg att löpa ut, motverka franska planer – vad skulle då ha hänt, när kabinettet nåtts av direktmeddelandet från Tilsit, vilket signalerade en rysk-fransk sjöliga vari Danmark skulle intvingas? Allt talar för att den nyheten skulle ha utlöst en aktivitet, vilken varit av samma karaktär som den av den 18 juli. Den 21 juli skrev Canning till Gower, att han fruktade en total omsvängning till det sämst tänkbara beträffande Rysslands hållning till England. Om Danmark heter det: »I själva verket är jag av den övertygelsen, att man dröjt alltför länge med aktionen, men nu måste vi utföra den.» Can. ark. fol. 34, Can. till Gower, 21/7.

⁷² »A change had at that morning occurred in the intention of the Government owing to our Armament not being quite ready . . .», se ovan sid. 345. Är orsaken den som Jackson anger? Förefaller det inte som om det primära borde ha varit att man beslutat sig för en flottspärr och då konstaterat, att de aktuella resurserna var otillräckliga, och inte tvärtom, såsom Jackson anger?

⁷³ Se ovan sid. 341.

⁷⁴ Vem eller vilka, var den drivande kraften i kabinettets behandling av flottfrågan? Vilken roll har t.ex. krigsministern Castlereagh spelat?

I undersökningen har såsom huvudaktör endast en person figurerat – George Canning. Det var han, som den 10 juli fordrade kabinettets inkallande och följande dag lät sin rundskrivelse utmynna i: »Vi måste handla.» Se ovan sid. 343. Och det var Canning, som den 21 juli i brev till Gower förklarade att

något nyhetsmeddelande från Tilsit, som i tiden ligger före det varom tidigare har talats och vilket kan ha bidragit till omsvängningen den 18 juli?

Det bör vara naturligt att koncentrera intresset till Cannings diplomatiska förbindelsekanaler. Tidigare har visats att de uppgifter, varpå Canning baserade sitt krav den 10 juli på kabinetts inkallande, härrörde från Gower, Pembroke och Thornton.⁷⁵ Varifrån kom då direktmeddelandet från Tilsit?⁷⁶

I sin sista undersökning av företaget mot Köpenhamn stannade Holland Rose för hypotesen att nyheten tycks ha kommit via Gower.⁷⁷ Detta är i sin tur omöjligt. Den 22 juli avslöjade igångsättandet av aktionen mot Danmark redan »dröjt alltför länge», se ovan not 71. Försök att ytterligare belysa frågan om upphovsmannaskapet har gett följande resultat. Det är endast möjligt att visa, hur Canning själv torde ha velat ha saken framställd. Lord Boringdon skrev i september 1807, då han just fått meddelandet om utgången av anfall mot Köpenhamn ett brev till Gower, vari det heter: »I suppose that you will have collected from Cannings private letters, that the Expedition was at origin perfectly *his*», P.R.O., The Granville papers, fol. 29: 9, Boringdon till Gower 18/9. Att lord Boringdons egen kunskap i detta fall härrörde från Canning kan man lugnt utgå ifrån. I det skick boringdonarkivet nu befinner sig, visar det endast en kanal till regeringen, Cannings brev till Boringdon. Expeditionen var från begynnelsen utslutande Cannings verk, så framställde Boringdon förhållandet. I det nuvarande källäget återstår endast att låta den drivande kraften bakom företaget bli George Canning.

⁷⁵ Se ovan sid. 338 ff.

⁷⁶ Holland Rose framkastade som hypotes att den nya instruktionen var en följd av arten av de upplysningar som den från Ryssland hemvändande Mackenzie meddelat Canning vid personligt sammanträffande med denne den 21 juli. Stöd för detta sitt förmodande finner Holland Rose i instruktionstextens ord »intelligence reached me yesterday, directly from Tilsit . . .» vilka han anser snarare tyda på en personlig sammankomst än mottagandet av ett skrivet meddelande, The English Historical Review 1901, sid. 712. I tidskriften The Athenaeum inflöt emellertid 1902 en anonym artikel om bakgrunden till den engelska aktionen mot Danmark. Författaren avfärdade där Holland Roses hypotes om Mackenzie. Denne anlände nämligen först den 23 juli till London. Samtidigt delade emellertid skribenten Holland Roses uppfattning att det bakom tilsitmeddelandet förmodligen låg en muntlig rapport. I stället för Mackenzie utpekades den ryske londonambassadören Alopæus såsom den trolige uppgiftslämnaren.

⁷⁷ I Transactions . . ., sid. 76. Møller förklarade spörsmålet om varifrån meddelandet från Tilsit stammade vara tämligen ointressant, a. a., sid. 367, men presenterade icke för ty ett lösningsförslag, a. a., sid. 421.

nämligen Canning för Gower nyheten om direktmeddelandet och uppdrog åt denne att om möjligt verifiera uppgifterna.⁷⁸

Den enda hittills kända källan rörande direktmeddelandet har varit Cannings instruktion till Brooke Taylor av den 22 juli.⁷⁹

Innehållet i det nufunna brevet av den 22 juli från Canning till Gower, sammanställt med uppgifter i de källor som tidigare varit tillgängliga, gör det bl.a. möjligt att rekonstruera ett väsentligt moment i förhandlingsgången den 25 juni på njemenflotten. Dokumentet har följande lydelse:

»Since I finished a long better to you at two o'clock this morning I have received intelligence which appears to rest on good authority, coming directly from Tilsit that at a conference between the Emperor of Russia and Bonaparte, the latter proposed a maritime league against Great Britain, to which Denmark and Sweden and Portugal should be invited – or forced to accede – the Emperor of Russia is reported not indeed to have agreed to this proposition, but not to have said anything against it – he perserved a profound silence; which is attributed, in the report made to me, to the presence of persons at the conference, persons before whom he probably would not like to open himself – I think it right to give notice to you of this information – but it is strictly in confidence for your exellence alone as the knowledge of it would so infallibly compromise my informer – if this be truth, our fleet in the Baltic may have more business than we expected – ascertain the fact if possible and write by the quickest mode and by more than one way.

George Canning.»

⁷⁸ P.R.O., The Granville papers, fol. 29:8, Can. till Gower 22/7. Tidsangivelsen i Cannings brev den 22 juli till Brooke Taylor gav såsom ankomstdag för direktmeddelandet den 21 juli. Rätt dag är emellertid den 22 juli. I brevet till Gower den 22 juli heter det »Sedan jag avslutat ett långt brev till Eder klockan två i morse, har jag mottagit nyheten om att . . .». Det långa brevet påbörjade Canning den 21 juli, och i slutpartiet heter det: »Det är mycket sent . . . Jag är mycket trött.» Can. ark., fol. 34, Can. till Gower 21/7. Eftersom det inte torde finnas någon anledning till varför Canning i sin skrivelse till Gower skulle vilja föra denne bakom ljuset angående innehållet av brevet från Tilsit, bör dokumentets källvärde sättas högt.

⁷⁹ Se ovan sid. 322.

En jämförelse mellan Cannings instruktion av den 22 juli till Brooke Taylor och det nyfunna brevet till Gower visar, att Canning undanhållit Brooke Taylor vissa uppgifter och med avsikt förändrat andra. Sålunda serverades Brooke Taylor nyheten om Napoleons sjöligeförslag som ett ovedersägligt faktum, medan det för Gower just gällde att verifiera sanningsenligheten. Brooke Taylor fick vidare veta, att Napoleon ansett Danmarks anslutning såsom säker och att han talat om Danmark med förtrolighet. Enligt skrivelsen till Gower skulle utöver Danmark även Sverige och Portugal inbjudas och intvingas, men de neutralas inställning kommenteras ej. Gemensamt för bägge breven är de viktiga uppgifterna om att nyheten kom direkt från Tilsit och att sjöligeförslaget var Napoleons. Gowerbrevet ger den intressanta kommentaren, att Alexander undvikit att svara på förslaget, därför att han tydligen ej velat röja sin uppfattning inför vissa av de vid sammankomsten närvarande.

Man kan förstå att Canning med djup tillfredsställelse konstaterat riktigheten och ändamålsenligheten av den politik man redan slagit in på visavi Danmark. Vem var uppgiftslämnaren och vad vet vi om den första förhandlingskontakten mellan Alexander och Napoleon vid Tilsit?

Huvudkällan för vår kunskap om det berömda sammanträffandet på flotten i Njemenfloden den 25 juni har hittills utgjorts av några dagboksanteckningar skrivna i Memel av överste Sir Robert Wilson, medlem av den engelska beskickningen i Preussen.⁸⁰

Texten under datumet den 26 juni börjar i dagboken på följande sätt: »Vi har just fått nyheten om att Bonaparte lyckats i sin plan och att kejsaren och konungen (av Preussen) mötte honom på en med paviljong försedd flotte i Memelfloden. Härskarna överlade tillsammans en halvtimme. Storfursten (Kon-

⁸⁰ Life of General Sir Robert Wilson, I, II, London 1862. Utförligast på rysk sida tycks vara TATISTCHEFF, Alexandre Ier et Napoleon, La nouvelle Revue, Tome 64, sid. 506 ff. Paris 1890.

stantin av Ryssland), General Beningsen, Duroc, Kalkreuth och några andra kom därefter in i paviljongen, och samtalet fortsatte en timme, varefter regenterna *omfamnade varandra* och vänskapsfullt tog avsked.»⁸¹ Nästa dagboksnotis står under rubriken Memel den 28 juni. »Harvey hade precis rest från Memel den 26, då Mackenzie anlände och medförde noggranna upplysningar om den äreförgätne kejsarens och Bonapartes förhandlingar. Konungen av Preussen gick ej ombord på flotten vid det första sammanträffandet: de två var ej tillsammans i en halvtimme utan i tre timmar. Under denna tid befann sig Storfursten, Beningsen, Duroc etc. i öppna båtar och utsattes för ett kraftigt regn, vilket också gjorde konungen av Preussen genomvåt. Konungen avvaktade på stranden kejsarens återkomst. Han fick vänta i sammanlagt fyra timmar.»⁸²

Ryssen Tatistcheff anger medlemmarna i Alexanders svit till storfurste Konstantin, överbefälhavaren general Beningsen, utrikesminister Budberg och två generalstabsofficerare samt skildrar mötet sålunda: »De (Alexander och Napoleon) återvände efter att ensamma ha samtalet i en timme och femtio minuter, arm i arm bägge småleende och förtjusta. Därefter vidtog den ömsesidiga presentationen av sviterna.»⁸³

Vad som speciellt intresserar är upplysningarna om den ryska svitens delaktighet i mötet. Hos Tatistcheff fanns endast en kort uppgift om en ömsesidig presentation. Enligt Wilsons första version förekom ett allmänt samtal under en hel timme, och i notisen två dagar senare tycks han vidhålla den uppfattningen. De bägge kejsarna samtalade ensamma i tre timmar, och Fredrik Wilhelm fick vänta i fyra. Om man räknar bort tiden för Alexanders förflyttning till och från flotten, bör således en ganska lång tid ha återstått till ett allmänt samtal i samband med presentationen av sviterna. Frågan om samtalet varat i

⁸¹ WILSON, a. a., del II, sid. 282. Beningsen var rysk överbefälhavare, medan Duroc tjänstgjorde i den franska armén och Kalkreuth i den preussiska.

⁸² WILSON, a. a., del II sid. 283.

⁸³ TATISTCHEFF, a. a., sid. 506, 507.

t.ex. femton eller fyrtiofem minuter är naturligtvis oväsentlig. Det förefaller således som om man oreserverat kan godtaga uppgiften i Cannings brev till Gower om den konkreta situation, i vilket sjöligeförslaget framfördes. De bägge kejsarna har visserligen ensamma överlagt med varandra, men det har också funnits tillfälle till en gemensam konfrontation mellan sviterna i kejsarens närvaro. Det var just vid en sådan som Napoleon framkastade sitt sjöligeförslag.

Vem kan då ha för uppgiften vidare? I stället för att leta efter »förrädare» i den franska sviten, bör man söka efter »patrioter» i den ryska, dvs. personer vilka ansåg att allt som kunde motverka de franska planerna var en seger för Ryssland. Man vet att storfurste Konstantin vid Tilsit var ivrigt engagerad för en profransk politik. Å andra sidan vore det inte underligt om Budberg, som tillhörde det proengelska partiet och vars dagar som utrikesminister syntes vara räknade, eller Beningsen, som nyss förlorat slaget vid Friedland och fått uppbära förebråelser från Alexander, skulle ha velat låta Napoleons förslag nå det engelska kabinettet. Att uppgiften sipprat ut via den ryska svitens medlemmar bör vara en lämplig arbetshypotes.

Brevväxlingen mellan Gower och Canning ger oss möjlighet att ytterligare precisera utgångsläget. Den 12 juli innehöll ett privatbrev till Canning från Gower, vilken fortfarande befann sig i Memel, följande passus: »Man säger att en kurir skickades direkt från Tilsit till England genom de franska arméerna . . .»⁸⁴ Brevet nådde Canning den 20 juli.⁸⁵ I sitt svar lämnade utrikesministern en viktig upplysning: »Ni var felunderrättad be-

⁸⁴ P.R.O. The Granville papers, fol. 29: 11, Gower till Can. kopia 12/7. Eftersom så litet om situationen vid förhandlingarna i Tilsit är känt, torde en notis hos Gower förtjäna att anföras: »Kejsaren, som för icke en månad sedan var angelägen att i varjehanda sällskap överösa namnet Bonaparte med alla slags smädelser han kunde finna på, omfamnar nu dagligen Bonaparte, äter med honom och rider inte *med* honom utan snarare bakom honom, eftersom Bonaparte alltid är mån om att vara några steg framför Alexander.» British Museum, ADD. MSS. 48221, Gower till Boringdon 12/7.

⁸⁵ P.R.O. FO 65/69, Can, till Gower 20/7.

träffande kuriren från Tilsit. Någon sådan kurir kom inte till England. Det fanns verkligen en kurir, som reste genom de franska arméerna, men han hade, tror jag, endast ett brev från kejsaren av Ryssland till prinsen av Mecklenburg.»⁸⁶ Såsom tidigare omtalats inträffade Mackenzie i London först den 23 juli och kan således icke ha förmedlat direktmeddelandet från Tilsit.⁸⁷ Mackenzie måste senast den 26 juni sjövägen ha avrest från Memel till London.⁸⁸ Man har hittills ansett Mackenzie som den efter mötet på flotten den 25 juni först avskickade engelske kuriren. Texten i Wilsons dagbok visar att så icke varit fallet. Hos Wilson fann vi uppgiften, att nyheten om de bägge kejsarnas första sammanträffande nådde Memel den 26 juni.⁸⁹ Det vore högst naturligt om en kurir genast avsänts till London med den sensationella nyheten. Wilson skrev under datumet den 28 juni: »Harvey hade precis avrest från Memel den 26, då Mackenzie anlände . . .» Här har vi överbringaren. En kontroll i källorna visar, att Gower daterat en depesch till Canning den 25 juni.⁹⁰ Holland Rose fann i sin tur ett meddelande av okänd proveniens, daterat den 26 juni rörande mötet på Njemenflotten, vilket var Canning tillhanda den 16 juli.⁹¹ Ingen tvekan kan råda. Det var Gower, som genom Harvey sände in den första uppgiften om Alexanders och Napoleons sammanträffande.

Undersökningen har således visat, att någon officiell kurir ej avskickats från Tilsit via av Frankrike ockuperat territorium, och att inte heller de sjövägen resande engelska kurirerna från Memel kunnat vara överbringare av de det mystiska meddelandet från Tilsit.

Canning uppdrog åt Gower att verifiera direktmeddelandet.

⁸⁶ The Granville papers, fol. 29: 8, Can. till Gower 30/7.

⁸⁷ Se ovan not 76.

⁸⁸ Holland Rose i *The English Historical Review* 1901, sid. 715.

⁸⁹ Se ovan sid. 352.

⁹⁰ P.R.O., FO 65/69, Gower till Can. 25/6.

⁹¹ *I Transactions . . .*, sid. 64.

Ger då inte den bevarade korrespondensen dem emellan några direkta upplysningar om sagesmannen? Tyvärr inte. Men studerar man deras ganska omfattande korrespondens helt koncentrerad på detta problem, finner man en notis, som kan erbjuda en uppslagsända.

I ett brev från slutet av augusti 1807 angående en eventuell flottexpedition till S:t Petersburg lät Canning skrivelsen sluta med en önskan att via Gowers förmedling komma i förbindelse med den polske prinsen Czartoryski, och han återkom ytterligare en gång under höstens lopp till samma sak.⁹² Czartoryski hade såsom utrikesminister lett Rysslands antifranska politik år 1806. Står då Cannings plötsliga intresse för en kontakt med Czartoryski i någon förbindelse med den hemliga kanalen till förhandlingarna i Tilsit?

En undersökning av materialet på Harewood visade att några brev från en direkt korrespondens mellan Czartoryski och Canning icke bevarats. Men Cannings arkiv ger likväl lösningen.

Den 22 augusti skrev Canning till sin hustru Joan: »d'Antraigues has paid me his usual Saturday morning visit, and has brought me the enclosed letter (to him from M. Czartoryski).»⁹³ Och den 29 i samma månad hette det: »d'Antraigues har varit med ett nytt brev. Det ger en märklig bild av tillståndet i Ryssland och skänker mig förhoppning om en förändring till det bättre *i sinom tid*. Vilken tur att jag icke drev min vilja igenom och fick d'A hemskickad. Ett sådant här brev är värt allt det besvär vi haft och alla de pensioner vi kan ge . . . Jag måste bli bekant med hans vän Czartoryski. Jag har skrivit till Leveson för att få saken ordnad – men om Leveson icke gör det, kommer jag genast att själv skriva.»⁹⁴

⁹² P.R.O., FO 65/69, Can. till Gower 25/8.

⁹³ Can. ark., fol. 22, Can. till Joan Canning. 22/8, 29/8. Tyvärr är endast ytterst få av Cannings brev till hustrun för perioden 1807–09 bevarade. Det rör sig endast om en kort brevserie från 6 mars–29 augusti 1807.

⁹⁴ Can. till Joan Canning 29/8. Gowers fullständiga efternamn var lord Granville Leveson Gower.

Vi vet att Canning fick det berömda Tilsitbrevet den 22 juli.⁹⁵ Samma dag besökte d'Antraigues Canning och överlämnade ett brev från prins Czartoryski. Den hemliga kanalen till Tilsit måste ha varit Czartoryskis brevförbindelse med den franske emigranten greve d'Antraigues.

Den 25 juni 1807 stod Napoleon som segerherre i Europa. Usurpatorn hade tvingat kejsar Alexander på knä. En ny alliansernas omkastning syntes vara under uppsegling. Slutstriden mot England tycktes förestå. Det var ställd inför dessa lysande perspektiv som Napoleon, i närvaro av medlemmar av den ryska sviten på vilkas tystlåtenhet Alexander själv tydligen hyste sina tvivel, avslöjade sitt sjöligeförslag, vilket skulle komma att utgöra en av de viktigaste artiklarna i Tilsitalliansen. Och avslöjandet fördes vidare. Därmed hade Napoleon själv gett den engelska regeringen möjlighet att föra en målmedveten offensivpolitik i de omedelbart hotade områdena – Danmark och Portugal. Visserligen hade londonregeringen redan fattat sitt principbeslut i den danska frågan. Men därom kunde ju den ryske uppgiftslämnaren intet veta. Den engelska regeringen lyckades. Den beslagtog den danska flottan, och i förening med regeringen i Lissabon fördes de portugisiska fartygen i säkerhet undan den franska armén. Det var således just i triumfens stund på den ryktbara Njemenflotten som Napoleon begick ett av sina ödesdigra misstag.

Sven G. Trulsson

⁹⁵ Se not 78.

⁹⁶ Det har icke varit möjligt att i Canningarkivet återfinna Czartoryskis avslöjande brev om Napoleons sjöligeförslag. Det skulle varit anmärkningsvärt om det hade bevarats. Canning hade naturligtvis all anledning att skydda sin sagesman. Att han velat det visade också ordalagen i brevet till Gower om direktmeddelandet från Tilsit, i vilket Canning underströk, att kännedomen om brevet var förbehållet ambassadören strängt personligen, »as the knowledge of it would so infallibly compromise my informer», se sid. 351. Det har också, betecknande nog, icke varit möjligt för någon historiker att avslöja den hemliga kanalen till förhandlingarna i Tilsit via Cannings eller någon annan kabinetsledamots officiella brevväxling.

SUMMARY

Scholars who have dealt with the English operation of invading Copenhagen in 1807 have tried to fix the decisive day, i.e. the day on which the Cabinet in London decided to take over the Danish fleet. The assumption that the date was July 18 or 19 is based on the evidence of an order from the Admiralty, dated July 18, to prepare a very large fleet. Consequently, it has been assumed that the decision was made the same day as the order was issued. This is possible but by no means certain. On closer examination, it appears that the orders to the infantry forces which were brought up against Denmark were not issued until July 21. From the sources so far consulted, it is impossible to establish the more precise import of the decisions on policy towards Denmark which the Cabinet must have made in July.

The present investigation shows that the Cabinet's decision seems to have been reached in two stages. On July 10, in a letter to his colleagues George Canning, the Foreign Secretary, demanded that the Cabinet should be summoned on July 13, and unfolded his views on conduct towards Denmark. A war against Denmark could be avoided if an English fleet was sent out as soon as possible to prevent Danish warships putting to sea. The result of the Cabinet meeting on July 13 seems to be apparent from the orders from the Admiralty to Admiral Hood, dated July 15 and 16, placing eighteen ships under his command. Hence, the purpose of the first fleet against Denmark seems to have been entirely defensive. Another Cabinet meeting was held in London on July 18. Before it started at about 1 p.m., Canning handed over to the English diplomat J. F. Jackson a draft of the instructions for his mission to Denmark. The plan was to present Denmark with two alternatives. Either Denmark allied herself with England, in which case her fleet would come under English command, or, if she refused, the fleet would be forfeit. At the Cabinet meeting, it was decided that an English fleet should blockade Zealand; Admiral Cambier's fleet was to encircle it and prevent the Danes from strengthening the defences of Copenhagen. Hood's ships were now to be included in Gambier's fleet. All Danish ships that tried to put to sea were to be captured or destroyed. From an instruction to Jackson of July 19, it is evident that the Cabinet expected Denmark to declare war as a result of the English blockade. As soon as such a declaration reached London, Heligoland was to be occupied and Copenhagen attacked. But the Cabinet was anxious to

try to postpone the declaration of war as apparently there was not a big enough force available for an immediate attack. For this reason, the fleet was not to sail in a body. First a barricading fleet was to be put in position. If the Danes protested about this, the commander was to say that he was acting on his own initiative. It was very important that the Crown Prince be prevented from leading the defence of Copenhagen. An English envoy was to be sent to Kiel to try to postpone the Danish declaration of war and at the same time collect information about the strength of the Danish defence forces. On July 18 came the orders detailing the ships which were to be engaged in the great offensive against Denmark. But not until July 21 were the orders issued to the infantry forces, apparently for purely technical reasons.

In trying to assess the reasons for the Cabinet's line of policy, scholars have emphasized different factors. This investigation gives no support to the opinion held by the Danish scholar Erik Møller that the decision to capture the Danish fleet was directly occasioned by a letter from Lord Pembroke of July 9 and by reports of a French attack on Holstein. Holland Rose has drawn attention to the importance of the news from the front in Russia and this investigation supports his interpretation. However, it also shows that the action against Denmark must be still more closely linked with England's policy towards Russia. One of the reasons for the attack on Copenhagen was that the Cabinet excepted it "to stun Russia into her senses again", as Canning put it.

In July, Canning received a message direct from Tilsit about the Franco-Russian negotiations. Different arguments have been put forward as to the rôle played by this message in English policy towards Denmark. A recently discovered document shows that it did not reach Canning until July 22, i.e. four days after the Cabinet had settled its policy and could not have influenced it. This new source enables us to reconstruct in some respects what took place on the famous raft on the River Niemen on June 25. In the presence of the Russian suite Napoleon put forward his proposals for a maritime league directed against England, into which Denmark, Sweden and Portugal were to be forced. Attempts have been made to trace the messenger. Material recently discovered at Harewood House shows that the secret channel to Tilsit must have been the Polish Prince Czartoryski's correspondence with the French emigrant Count d'Antraigues.